

ФИЛОСОФИЯ НА ОБРАЗОВАНИЕТО

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

О.Є. Мельник

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Чернігівського державного інституту економіки і управління (Чернігів, Україна)

1747729@ukr.net

Анотація

Олга Евгениевна Мелник. Методологическите проблеми на съвременната философия на образованието. Разглеждат се методологическите проблеми в изучаването на философията на образованието. Доказва се че философията на образованието е област от междудисциплинарни изследвания, която се намира в пресечната точка на философията, педагогиката и практическото образование. Показва се, че има много проблеми на педагогическата теория и практика, а също на системата на образованието, които не могат да бъдат решени без философско осмисляне, философска рефлексия, без сериозно теоретично обосноваване в общия контекст на развитието на световната цивилизация като цяло и в нашата страна в частност. Предметът на философията на образованието, от гледната точка на автора, се свежда до: 1) решаването на комплекс от гносеологически, философско-антропологични, культурологически, етически и други проблеми; 2) теоретично търсене в сферата на стратегията за развитие на образованието, определяне на неговите цели и ценностна основа, на принципите на формиране на съдържанието на образованието и т.н.

Ключови думи: философия на образованието, методология, философска рефлексия, антропология, культурология.

Abstract

Olga Melnik. Methodological problems of modern philosophy of education. Methodological problems in the study of philosophy education. It is proved that the philosophy of education is an area of interdisciplinary research, which lies at the intersection of philosophy, pedagogy and practical education. It was demonstrated that there are many problems of educational theory and practice, as well as the education system, which cannot be solved without a philosophical understanding, philosophical reflection, without serious theoretical justification in the general context of the development of world civilization in general and in our country in particular. The subject of philosophy of education, from the author's point of view is: 1) the solution of the complex epistemological, philosophical-anthropological, cultural, ethical, and other problems; 2) theoretical search in the field of education development strategy, define its objectives and principles of value, the principles of formation educational content, etc.

Key words: philosophy of education, methodology, philosophical reflection, anthropology, cultural studies (culturology).

Постановка проблеми. Аналізуючи проблематику філософії освіти, можна узагальнено диференціювати наступні її концептуально цілісні образи. Відповідно до першого з них філософія освіти розглядається як би зсередини, коли висуваються власне філософсько-освітнянські проблеми, ідеї, принципи і рішення. Методологічно важливим питанням тут є визначення критеріїв того, у чому ж полягає суть філолофсько-освітньої проблематики. Змістовна відповідь на це питання дозволить трактувати філософію освіти як підсистему, з визначенням її взаємозв'язків з іншими областями філософського поля.

Протилежним цьому є образ філософії освіти, що формується ззовні, коли ми задаємо її через окреслення меж (із суміжними областями філософії і ширше гуманітарного пізнання) і спеціально описуємо як особливе метазнання про освіту. Методологічно важливим питанням тут є з'ясування функцій метазнання про освіту стосовно ординарного знання про нього як сукупній його характеристикі.

Близьким до цього є розуміння філософії освіти як галузі філософії. В якості такої галузі традиційно виступає той розділ філософської антропології, де розкриваються питання виховання і навчання людини в родині і суспільстві. Методологічно важливим тут є відповідь на питання про те, як співвідносяться індивідуально орієнтована філософська

антропологія і соціально орієнтована філософія освіти (як масовидного процесу соціалізації і навчання молодого покоління).

Протилежним цьому є розуміння філософії освіти не як розділу філософії, а як галузі педагогіки, а саме – її теорії. У цьому випадку її змістом виступає система абстракцій, моделей і принципів, що теоретично задають педагогіку як практикоорієнтовану науку про освіту, навчання і виховання людей. Методологічно важливим тут є і питання про статус теорії в педагогіці, про особливості і функції теоретико-педагогічного знання.

Згідно ще одному трактуванню філософія освіти являє собою методологію освіти, що забезпечує проектування, розробку відповідних проблем і засобів їх концептуально-діяльностного рішення [1, 30]. Принциповим тут є питання про те, які підходи (системний, типологічний, соціотехнічний, соціокультурний і т.п.) реалізуються при постановці, проробленні і рішенні проектувальних і організаційних проблем освіти. Ця, методологічна, версія філософії освіти задає її як би зверху — через методологію проектування освітньої метатеорії.

Протилежним цьому є розуміння філософії освіти, розглянутої як би знизу, коли вона трактується як теоретичне узагальнення реальної освітньої практики. Методологічно важливо тут не потонути в існуючих у масовому масштабі традиційних формах освіти, а виділити на їхньому тлі інноваційні прецеденти як прояв його початків росту і перспектив розвитку.

Нарешті, можлива ще одне лапідарне трактування, згідно з яким філософія освіти є не що інше, як саме філософія освіти. Як не дивно, у цій самототожності утримується не стільки якась нерозкрита таємниця, скільки грандіозна проблема, що потребує як у своїй воістину філософській постановці, так і в конструктивному для освіти рішенні. Методологічно важливим тут є питання про те, що ж брати за вихідний пункт аналізу філолофсько-освітньої проблематики і за основні принципи визначення філософії освіти в якості самостійної сфери – людинознання, суспільствознавство, гуманітарне, наукове чи філософське знання? Таким чином виникає питання про можливі стратегії розробки філолофсько-освітньої проблематики і вивчення релевантної їй емпірії. Чисто номінативно ця емпірія являє собою ті філософські проблеми й ідеї, що презентовані в літературі з філософії й освіти загалом і з філософії освіти зокрема. Над вирішенням цих проблем плідно працюють такі українські вчені як: В. Андрущенко, А. Беліченко, А. Джурицький, А. Колот, В. Кремень, М. Лемківський, В. Лутай, О. Навроцький, М. Попов, Л. Рябов, В. Савельєв та ін.

Радикальність необхідних змін в системі освіти полягає в тім, що ці зміни повинні насамперед торкнутися змісту освіти, його цільової орієнтації. Іншими словами, сьогодні необхідна нова філософія освіти, що була б адекватною не тільки тим новим умовам існування людини в сучасному соціально-економічному, екологічному й інформаційному середовищу, але також і тим новим глобальним проблемам, що ставить перед людством XXI-го століття.

Виклад основного матеріалу. Які ж пріоритетні стратегічні цілі повинні бути покладені сьогодні в основу нової філософії системи освіти? Нам представляється, що такими цілями, принаймні, на найближчі кілька десятиліть XXI-го століття, повинні стати наступні:

1. Формування цілісного світорозуміння і нового наукового світогляду людей майбутнього, що було б адекватним останнім досягненням фундаментальної науки.

2. Формування в людей наукових уявлень про основні тенденції і закономірності стрімкої зміни сучасного світу, а також розвиток у них здібностей прогнозувати майбутнє і приймати рішення в умовах невизначеності.

3. Виховання в людей такого рівня духовності і моральності, що могли б стати основою стратегії подальшого безпечного розвитку цивілізації в умовах триваючого зростання населення планети, виснаження природних ресурсів, наростання екологічних проблем, появи нових видів зброї масового враження і небезпечних технологій.

Оскільки сформульовані вище пріоритетні цілі перспективної системи освіти визначені в даній роботі, очевидно, уперше, то цілком природно, що вони вимагають відповідної аргументації, а їхній зміст повинен бути дещо більш докладно розкритий. На цьому і зупинимся.

Пріоритетні цілі системи освіти на початок XXI-го століття.

1. Формування нового цілісного світорозуміння і нового наукового світогляду.

Сучасна цивілізація переживає світоглядну кризу. Саме вона є головною причиною всіх інших проблем. Людству вкрай необхідне нове світорозуміння і новий світогляд, що повинні бути сформовані на основі останніх досягнень фундаментальної науки і впроваджені у свідомість людей через систему освіти і виховання.

Найважливішими компонентами нової світоглядної парадигми, на думку автора, є наступні:

- усвідомлення людиною свого місця у світі як невід'ємної частини природи, без якої його існування неможливе. Необхідно відмовитися від існуючої антропоцентричної філософії і замінити її філософією біоцентризму, узгодженого гармонічного розвитку людини і природи, їх спільної коеволуції. Ми повинні, нарешті, усвідомити, що людина не володар, не підкорювач природи, а найважливіша частина єдиного природного організму;

- усвідомлення людиною своєї особливої ролі в процесі еволюції природи - як найбільш інтелектуальної

і високодуховної істоти. Сьогодні необхідно усвідомити, що людина несе особливу відповідальність за майбутнє не тільки людства, але і всієї біосфери, якій загрожує реальна небезпека знищення в результаті руйнівної технологічної діяльності людей;

- сучасне наукове світорозуміння, адекватне останнім досягненням фундаментальної науки, що формує сьогодні нову наукову парадигму і нову природничонаукову картину світу. Це нове світорозуміння ще не проникнуло в систему освіти і не стало надбанням масової суспільної свідомості. Тому свідомість абсолютної більшості людей нашої планети або знаходиться в полоні релігійних уявлень, що не мають нічого спільного з фундаментальною наукою, або існує у науці з часів Декарта і Ньютона і найбільше чітко представлені у світоглядних ідеях Лапласа.

Одна з найважливіших проблем сучасної цивілізації полягає в тім, що знання, що одержують люди в сучасній системі освіти, є фрагментарними (Кремень 2003: 3). Саме це привело сьогодні до розколу особистості і суспільства. Виникла гостра необхідність у цілісному знанні, яке і повинне стати основою нового цілісного наукового світорозуміння і світогляду.

Це сучасне наукове світорозуміння повинне базуватися на трьох основних принципах фундаментальної науки:

- принцип системності, що є ключовим для розуміння природних і соціальних процесів, а також всіх інших процесів світобудови;

- принцип невизначеності і випадковості, що дозволяє зрозуміти сутність процесів самоорганізації і саморозвитку в природі і суспільстві;

- принцип загальності інформації як семантичної властивості матерії, що визначає напрямки руху матерії, а також зміст усіх явищ, що відбуваються в природі [2, 52–59].

Розвиток такого світорозуміння дає надію пізнати не тільки природу живої речовини, але також і закони еволюції неживої природи, осягти сутність феномена свідомості. Розвиток і вивчення в системі освіти цих трьох основних принципів фундаментальної науки повинне стати основою для її подальшого розвитку. Воно повинно стати науковою базою для практичного вирішення багатьох актуальних проблем сучасності, у тому числі проблем збереження і покращення фізичного і психічного здоров'я людей, що в останні роки катастрофічно швидко погіршується.

2. Образ майбутнього системи освіти.

Суть даної проблеми полягає в тім, що в останні десятиліття світ стрімко змінюється, і переважна більшість людей не встигає осмислити причини й суть тих змін, що відбуваються у світі протягом життя одного покоління. У багатьох це викликає почуття психологічного дискомфорту, непевності, страху перед майбутнім. Саме це і є в більшості випадків причиною психічних розладів, наркоманії й алкоголізму, релігійного фанатизму й сектантства, що стали всі частіше виявлятися в сучасному суспільстві.

В умовах стрімких змін, що відбуваються в суспільстві в останні десятиліття, досвід минулих поколінь перестає бути надійною опорою для прогнозування майбутнього. Світ уже вступив у критичну фазу зміни цивілізації. Він став дуже чутливим до слабких інформаційних впливів, усе більше втрачає звичну інерційність і стійкість. З позицій науки про самоорганізацію – синергетики – ці явища цілком закономірні. Адже, як стверджує ця наука, у критичній області процесу розвитку будь-якої складної системи найбільше сильно виявляють себе нелінійні закони еволюції, її варіативність, тобто можливість різноманітного розвитку. Але від цього не легше. Багато людей цього просто не знають і тому не розуміють, як їм потрібно діяти в критичних ситуаціях [3, 217].

Таким чином, однією з надскладних проблем, що поставила перед людством сучасна дійсність, є проблема людини у світі, що швидко змінюється. Ця проблема винятково актуальна вже сьогодні і, безумовно, збереже свою актуальність у прийдешніх сторіччі.

Що ж сьогодні можна і потрібно зробити? Тут можна вказати на три основних напрямки практичних дій, що необхідно починати невідкладно.

Насамперед, необхідно усвідомити реальність і важливість проблеми адаптації людини у світі, що змінюється. Потрібно зрозуміти її сутність і доленосну значимість для майбутнього не тільки нашої країни, але і всього людства. Цьому повинно сприяти широке обговорення даної проблеми не тільки вченими, але і представниками всіх верств суспільства і, насамперед, представниками сфери освіти і культури.

Другий напрямок дій полягає в тім, щоб усвідомити можливість і необхідність прогнозування і цілеспрямованого конструювання майбутнього. На вирішення цієї проблеми необхідно націлити не тільки науку, але й освіту. Потрібно виявити і чітко показати людям ті ключові фактори, від яких залежить їхнє майбутнє, його можливі сценарії і наслідки. Потрібно переконати людей у тім, що від їхнього розуміння і практичних дій сьогодні залежить майбутнє не тільки їх дітей і онуків, але також і їх самих, тобто саме найближче майбутнє. За деяких прогнозів, сучасна криза цивілізації не буде занадто довгою. Вона буде продовжуватися не сторіччя, а всього лише кілька десятиліть. Уже у перші десятиліття XXI-го століття на нашій планеті або буде сформована нова

цивілізація, або не буде сформовано нову цивілізацію, або не буде взагалі ніякої. І ця нова цивілізація, за деякими прогнозами, досягне свого розвитку вже х середині XXI-го століття [4, 78]. Тому практичні дії над вирішенням проблеми виживання людства потрібно починати вже зараз і невідкладно. Перебудувавши суспільну свідомість, потрібно конструювати майбутнє шляхом активного сприяння реалізації його найбільш сприятливих сценаріїв.

Третій напрямок практичних дій, пов'язаних з перебудовою суспільної свідомості в інтересах майбутнього розвитку цивілізації, полягає у формуванні нової філософії системи освіти. Головною стратегічною метою цієї системи повинно стати не навчання людей, тобто не передача їм тих або інших конкретних знань і навичок, а саме освіта, тобто формування цілісної особистості, що володіє широким науковим кругозором, творчим мисленням і здібностями до подальшого саморозвитку в складному світі, що швидко змінюється [4, 124].

Досить конструктивним напрямком дій для вирішення цієї проблеми є випереджальна освіта. Випереджальна освіта повинна готувати людей до майбутнього. При цьому в першу чергу необхідно готувати до нього педагогів. Людство вже сильно спізнюється з вирішенням цієї найважливішої проблеми. Воно виявилось до неї психологічно не готовим, тому що усе ще знаходиться в полону застарілих уявлень про повільний еволюційний розвиток суспільства. Ці уявлення вже не відповідають сучасним реаліям.

Моделювання можливих варіантів майбутнього повинно стати найважливішою задачею фундаментальної науки, а його результати повинні негайно впроваджуватися в суспільну свідомість через систему освіти і засобів масової інформації. Існуюча сьогодні в суспільстві шкала пріоритетів і моральних цінностей повинна бути радикальним чином переглянута з врахуванням вже існуючих глобальних змін, і тих, що очікуються в найближчі роки у природі і суспільстві.

3. Пріоритетність морального виховання перед навчанням у системі освіти.

Моральне виховання завжди було однією з найважливіших цілей системи освіти. Адже виховання являє собою не що інше, як духовна освіта, у той час як навчання є лише інтелектуальною освітою, тобто засобом розвитку інтелекту, а не духовності людини. У той же час добре відомо, що інтелектуально розвинута людина не завжди є людиною вихованою, тобто духовно освіченою [5, 465].

Вданий час моральне виховання являє собою одну з найважливіших глобальних проблем сучасності. Значення цієї проблеми важко переоцінити. Мало того, у найближчі роки значення морального виховання для майбутнього людства буде зростати усе швидше. Основні аргументи на користь цього висновку полягають у наступному.

1). В останні десятиліття XX-го століття проблема виховання в освітніх системах західного типу усе більше іде на задній план. Її витісняють прагматичні аспекти навчання, що мають метою підготовку кваліфікованого і раціонально мислячого фахівця. На жаль, це явище стало в останні роки характерним і для української системи освіти. Наслідки практично повного руйнування системи виховної роботи в українській системі освіти позначитися самим негативним чином, що підтверджується результатами соціологічних опитувань учнів, педагогів і батьків. На великий жаль, ми змушені визнати той факт, що сьогодні в нашій країні виростає ціле покоління аморальних людей, що практично не мають ні чітких духовних життєвих орієнтирів, ні моральних обмежень для своїх учинків. Ця ситуація надзвичайно небезпечна, тому що свідчить про швидку духовну деградацію нашого суспільства. Однак сьогодні вона суспільством ще належним чином не усвідомлена і як глобальна проблема поки не сприймається. Цьому сприяють і надзвичайно низький соціальний статус сучасного викладача, і безпрецедентне зниження престижу педагогічної діяльності в нашому суспільстві.

2). Історія перших двох десятиліть XXI-го століття свідчить про посилення міжнародних, територіальних і регіональних конфліктів, релігійного фанатизму і політичного екстремізму. Власне кажучи сьогодні у світі йде неоголошена третя світова війна, вогнища якої не загасають практично на всіх континентах нашої планети. Певно, що і надалі слід очікувати посилення цих процесів у зв'язку з ростом народонаселення і виснаженням природних ресурсів. Це особливо небезпечно, якщо врахувати ту кількість зброї масового враження, що вже накопичено людством і яке може бути в будь-який момент пущено в хід якщо не безвідповідальними політиками, то фанатичними й аморальними людьми, що не мають моральних обмежень для своїх учинків. Таким чином, проблема моральності вже сьогодні прямо пов'язана з проблемами національної та глобальної безпеки і повинна бути в центрі уваги суспільства хоча б уже тільки по цим, досить прагматичним міркуванням.

3). У найближчі десятиліття варто очікувати цілого ряду нових великих відкриттів у науці, що стануть основою для створення новітніх високоефективних технологій майбутнього. Насамперед, це стосується субквантової фізики, загальної фізіології, квантової генетики і загальної теорії інформації. Можна припустити, що ці досягнення відкриють людині шлях до пізнання природи живого, до нових джерел енергії і, можливо, до таємниць людського мозку, свідомості і підсвідомості. У результаті цього технологічна могутність людини незмірно зросте, що при нинішньому рівні моральності представляється надзвичайно небезпечним.

Історія показує, що усі великі досягнення науки людиною здебільшого використовувала для руйнування природи

і знищення собі подібних. Протистояти цьому можуть тільки високі моральні принципи і моральні обмеження, що повинні виховуватися в людей з дитинства і підтримуватися соціальними інститутами протягом усього їхнього життя.

На жаль, релігія тут є слабким помічником, тому що її вплив у сучасному усе більш раціоналізованому суспільстві явно недостатнім і не відповідає масштабам і значимості вже існуючих глобальних проблем. Тому в справі морального виховання потрібна цілеспрямована державна політика, що проводиться в життя через систему освіти й активно підтримувана всіма засобами масової інформації. Сьогодні така політика практично відсутня. Потрібно зрозуміти, що альтернативи моральному імперативові сьогодні не існує. Тому тут потрібні об'єднані зусилля всіх гуманітарних інститутів суспільства. У цьому плані може виявитися корисним і вже перевірений багаторічною практикою досвід виховних систем ряду східних країн, у тому числі і досвід японської системи морального виховання людей у процесі одержання ними освіти [6, 128].

От уже більш 30 років у всіх початкових і середніх школах Японії вивчається предмет «Етика», що є обов'язковим компонентом державної загальноосвітньої програми. Щотижня протягом однієї години викладачі й учні розглядають різні приклади високоморальної поведінки людей у суспільстві. При цьому важливе значення надається активній ролі самих учнів в обговоренні цих проблем і прикладів. Слід підкреслити, що принципова відмінність японської системи освіти від освітніх систем інших країн і, особливо, країн Заходу, полягає в тім, що головною метою загальної освіти в Японії вважається виховання моральності учнів і розвиток у них інтересу до освіти. Що ж стосується одержання знань і формування практичних навичок і умінь, то ці задачі розглядаються як менш пріоритетні стосовно зазначеної вище головної мети освіти – морального виховання.

Висновки. Тривалий час школа страждала і все ще страждає від сциєнтизму - однобокої орієнтації на науку як еталонне знання. Причому, як зразок найчастіше покладалося природничонаукове знання. У результаті цього в школі навіть гуманітарні дисципліни викладалися і зараз нерідко викладаються як природничонаукові. Так, наприклад, учні вивчають не стільки літературу, скільки літературознавство. Від них найчастіше вимагають строгих формулювань, визубрених по підручнику, а не розуміння художніх творів, вираження особистого відношення до них. Це одна з причин того, що сучасна молодь мало або зовсім не читає книг. У них немає тяги до читання і не розвинутий художній смак. Сциєнтизм спричиняє й інші наслідки. По-перше, він обумовлює фактографічну перевантаженість навчальних програм, що убиває творчі задатки в учнів. По-друге, провокує постійне збільшення навчальних дисциплін унаслідок диференціації наукового знання (чи не тут корениться одна з основних причин підвищеної захворюваності учнів і вчителів?). По-третє, сциєнтизм неминуче збільшує роз'єднаність навчальних дисциплін. У результаті всього цього в учнів не формується концептуальне бачення світу, немає твердих переконань, немає міцної прив'язки до культури і духовних цінностей. Сциєнтичний підхід в освіті дезінтегрує вчителів і учнів, школу з батьками, розум, почуття і волю в психіці учня.

Щоправда зауважимо, що у сучасній освіті намітився відхід від однобоких орієнтацій на науку. Школа стає на рейки культурологічного підходу. Це означає, що освіта починає спиратися на весь сукупний досвід людства, дбайливо відносячись до усіх форм культури: релігії, моралі, права, мистецтва, народної творчості, а також, зрозуміло, і до наукового знання. Важливо підкреслити, що культурологічний підхід в освіті має позитивне значення тільки за умови, що пріоритет віддається вітчизняній культурі. В іншому випадку важко розраховувати на те, що школа буде готувати гідних громадян своєї країни. У зв'язку з загальною зміною курсу в сучасній освіті (зі сциєнтичного на культурологічний), змінюються і уявлення про ідеал (еталонної моделі) випускника школи і вищого навчального закладу. На зміну ідеалові освіти людини приходить ідеал культурної людини. Поняття культурної людини не є простим, як це здається на перший погляд. У повсякденній свідомості культурна людина асоціюється з увічливою, вихованою Людиною.

Література

1. Лутай В. С. Про стан розробки концептуальних засад філософії освіти в Україні та їх впровадження в педагогічну практику. – Філософія освіти, 2005, №1. – С. 30 – 37.
2. Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). – Київ: Грамота, 2003.
3. Кремень В.Г., Ільїн В.В. Синергетика в освіті: контекст людиноцентризму. – Київ: Педагогічна думка, 2012.
4. Щербаков Б. Ю. Парадигмы современного образования: человек и культура. – Москва: Логос, 2001.
5. Кремень В.Г. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум. – Київ: Грамота, 2007.
6. Андрущенко В.П., Савельєв В.Л. О11 Освітня політика (огляд порядку денного). – Київ: "МП Леся", 2010.